

JOG A REMÉNYHEZ

A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉSRŐL

Az Országgyűlés az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel több ponton, jelentősen módosította a Büntető törvénykönyvet. A novella megreformálta az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezéseket is, ennek keretében pedig meghonosította a magyar büntető anyagi jogban eddig ismeretlen jogintézményt: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést.¹ Hatályos jogunk szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetés, amely alapjogi szempontból rendkívüli beavatkozást jelent az elítélre nézve. Egyes állam elleni, emberiség elleni és katonai bűncselekmények mellett a jelenleg hatályos Btk. tizenkét bűncselekmény esetében ad lehetőséget életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabására.

Egy alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem is lehet korlátlan büntető hatalma: az alapvető jogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak megfelelő felhatalmazással és indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába. Az alkotmány 8. §-ában meghatározott követelmények a büntetőjogi szankciókkal kapcsolatban is irányadók, vagyis alapvető jog csak törvénnyel, csak más alapjog vagy alkotmányos érték védelme érdekében, csak elkerülhetetlen esetben és csak a szükséges mértékben és arányos módon korlátozható.² Mindennek a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására lehetőséget adó törvényi rendelkezések ellentmondani látszanak. Álláspontom szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének bírósági mérlegelés alapján vagy a törvény erejénél fogva történő kizárása ellentétes a jogállamisággal, nem elégíti ki a személyi szabadsághoz való jog alkotmányos korlátozásának követelményeit, valamint alkotmányellenesen korlátozza az emberi méltósághoz való jogot.

A SZEMÉLYI SZABADSÁGHOZ VALÓ JOG LÉNYEGES TARTALMA

Az alkotmány 55. § (1) bekezdésében elismert személyi szabadsághoz való jogot az Alkotmánybíróság

eddig működése során túlnyomórészt a büntetőeljárás, illetve az ezzel összefüggő állami, hatósági kényszer alkalmazása tekintetében értelmezte.³ A 66/1991. (XII. 21.) AB határozatban az Alkotmánybíróság a személyi szabadsághoz való jogot és az alapvető jogok lényeges tartalma korlátozásának tilalmát egymásra vonatkoztatva állapította meg, hogy a személyi szabadsághoz való jogot törvény – adott esetben büntető jogszabály – az alkotmány megengedő rendelkezése folytán korlátozhatja, ugyanakkor ezek a korlátozó rendelkezések csak akkor fogadhatók el alkotmányosnak, ha az általuk elérni kívánt és alkotmányosan elismert célhoz képest a korlátozás szükségszerű és arányos. Ez a felfogás megfelel az Emberi jogok európai egyezménye 5. cikk 1. a) pontjával kapcsolatos strasbourgi ítélkezési gyakorlatnak is, ugyanakkor túl is megy azon, mivel e követelményeket érvényesítőnek tartja a jogerős elítélést követő szabadságelvonásra is.

Kétségtelen tény, hogy a szabadságvesztés-büntetés már önmagában is számos alapjog sérelmével jár az elítélre nézve. Ezek az alapjogsérelmek azonban megfelelnek az alkotmányos büntetőjog azon elvének, hogy legitim cél érdekében történnek, valamint eleget tesznek a szükségességi-arányossági tesztből származó követelményeknek, mivel a személyi szabadság korlátozása a jogerős, határozott idejű szabadságvesztés-büntetést kiszabó bírósági ítélet alapján arányban áll az elérni kívánt cél fontosságával és az ennek érdekében okozott alapjogsérelmekkel.⁴ Alkotmányossági követelmény ugyanakkor az alapvető jog korlátozásával szemben az is, hogy nem érintheti az alapjog lényeges tartalmát, hiszen ez már az alapvető jog kiüresedéséhez vezetne. Egy alapjog lényeges tartalmát olyan állami beavatkozás korlátozza, amelynek folytán az már nem képes betölteni voltaképpeni védelmi funkcióját, nem tudja kifejtteni céljának megfelelő hatását. A lényeges tartalmat érintő alapjog-korlátozás eleve alkotmányellenes, és más alapjogok, intézmények, célok és értékek érvényre juttatására hivatkozó alkotmányos indokokkal nem menthető ki.⁵

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés nemcsak egyszerűen korlátozza az elítélt személyes szabadságát, hanem teljes mértékben megszünteti azt, ezért megalapozottan állítható, hogy alapvető jog lényeges tartalmát érinti. Ebből a szempontból voltaképpen lényegtelen, hogy a korlátozás arányban áll-e az elérni kívánt céllal, így a társadalom védelmével vagy az általános és speciális prevencióval; bár álláspontom szerint még e célok elérése sem követeli meg kényszerítően egy alapvető jog ilyen radikális korlátozását, márpedig a törvényhozó a jogkorlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni.⁶

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG ÉS A NÉMET ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG

A német szövetségi Alkotmánybíróság 1977. június 21. napján kelt, az emberölés miatt kiszabható életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányosságát elemző határozata⁷ ezen büntetés alkotmányosságának megítélése során különös jelentőséget tulajdonított a jogállamiság elvének, amely megköveteli, hogy az elítéltnak konkrét és alapvetően realizálható esélye legyen arra, hogy egy későbbi időpontban visszanyerhesse szabadságát. A német Alkotmánybíróság álláspontja szerint, ha erre nincs lehetőség, akkor az életfogytig tartó szabadságvesztés az emberi méltóság lényeges tartalmát sérti, mert az elítéltnak fel kell adnia azon reményét, hogy szabadságát valaha is visszanyerheti. Az emberi méltóság szempontjából az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésből való szabadulás vonatkozásában a kegyelem intézménye az alkotmányos követelmények teljesítéséhez önmagában nem elegendő. A német alkotmánybírákival lényegét tekintve azonos alapjogi jogértelmezést fogadott el az olasz alkotmány 27. cikke (3) bekezdésének értelmezésével az olasz Alkotmánybíróság az 1974. november 22. napján meghozott döntésében.

A német Alkotmánybíróság érvelése minden bizonnyal megállja a helyét a magyar alaptörvény alkalmazása során is. A magyar Alkotmánybíróság szerint a köztársasági elnök az egyéni kegyelem gyakorlásakor az állami büntető igényről mond le.⁸ Jóllehet ez a jogkör korlátlan, azonban teljes egészében diszkrecionális, vagyis kizárólag az államfő – és a kegyelmi határozatot ellenjegyző igazságügy-miniszter – döntésén múlik, mely esetekben él e hatáskörével. Álláspontom szerint az államfői kegyelem halvány esélye sem változtat azon a tényen, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés tárgyáá degradálja az elítéltet, ez viszont a

64/1991. (XII. 17.) AB határozat szerint az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmának korlátozását jelenti.

A hatályos jogszabályok a közvélemény által támogatott büntetőpolitika termékei, amely a növekvő és jellegében jelentősen átalakuló bűnözés elleni harc fő eszközének a büntetési tételek szigorítását tekinti. Ennek tükrében eleve nem tűnik valós lehetőségnek az, hogy amit a törvény alapján az ítélező bíróság – a közvélemény által messzemenően támogatva – megvon, azt a köztársasági elnök visszaadja. A kegyelem vagy az elvileg lehetséges büntetés-félbeszakítás nem minősülhet olyan jelentőségű lehetőségnek, amely alkotmányosan kellőképp ellensúlyozná a tényleges életfogytiglani büntetés alkalmazásával járó teljes reményvesztést az ilyen büntetésre ítélték valamikori szabadulását illetően.

CÉLTALAN VÉGREHAJTÁS

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés álláspontom szerint már önmagában azzal is sérti az alkotmány 2. § (1) bekezdésében elismert jogállamiságot, hogy megbontotta a büntető anyagi és a büntetés-végrehajtási jog közötti összhangot. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvény 19. §-a szerint a szabadságvesztés célja, „hogy e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől”. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés a büntetés-végrehajtási rendszer alapvető célját kérdőjelezi meg, mivel a büntetés reszocializációs célja ebben az esetben teljes mértékben hiányzik.

Az elítéltnak a társadalomtól való teljes és végleges izolációja feleslegessé teszi a büntetés-végrehajtási rendszernek a törvény 38. § (1) bekezdésében meghatározott feladatait is, mely szerint „a szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre”, valamint értelmetlenül válik a törvénynek az elítélt munkáltatásával kapcsolatban kitűzött célja, vagyis hogy „elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék”.

2004. március 4. óta az Alkotmánybíróság előtt fekszik a tényleges életfogytiglani büntetés tárgyában utólagos normakontroll iránt benyújtott indítvány.⁹ Az indítvány létének nyilvánosságra hozatala óta számos kétely fogalmazódott meg, melyek többsége a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre lehetőséget biztosító büntető anyagi jogi normák megsemmisítése esetére a társadalom büntetőjog általi védettségeinek jelentős csökkenésétől tart. Kétségtelen, hogy a tényleges életfogytig tartó büntetés (hasonlóan a halálbüntetéshez) kizárja a büntetés-végrehajtási intézetben kívüli bűnismétlés veszélyét.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos – eddig nyolc jogerősen lezárt büntetőeljárásban tetet öltő – ítélezési gyakorlat a Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 93/2000. számú ítéletétől kezdve a társadalom védelme érdekében hivatkozik az elítélt végleges elszigetelésének alkalmazására. A Fővárosi Ítéltábla 1. Bf. 159/2003. számú ítélete szerint¹⁰ ez a büntetés kellően kifejezésre juttatja a büntetéssel szembeni egyik legfontosabb követelményt, az arányosság elvét, és megfelel a társadalom igazságérzetének.

A Btk. 37. §-a szerint a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el, míg a 83. § (1) bekezdése szerint a büntetést – céljának szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a bűncselekmény és az elkövető társadalomra való veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosbító és enyhítő körülményekhez. Álláspontom szerint az esetleges megsemmisítő döntéssel szemben megfogalmazódott aggályok, melyek többsége nem jogi érveken nyugszik, megalapozatlanok. A Btk. jogalkalmazási gyakorlata és a büntetés-végrehajtás tapasztalatai kellő alapot nyújtanak azon állításhoz, hogy a büntetőjog oly módon is megfelelően be tudja tölteni társadalmi rendeltetését, hogy mellőzi a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét.

Mindenképpen hangsúlyozandó, hogy a feltételes szabadságra bocsátásra életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a Btk. szerint legkorábban húsz év után kerülhet sor, ha pedig az életfogytig tartó szabadságvesztést olyan bűncselekmény miatt szabta ki a bíróság, amelynek büntethetősége nem évül el, az elítéltnak legalább harminc évet kell a börtönben töltenie. A bíróság ítéletében meghatározott legkorábbi időpontban az elítélt nem nyeri vissza

automatikusan szabadságát, erről a büntetés-végrehajtási bíró dönt. Természetesen elképzelhető, hogy az elítélt a feltételes szabadságra bocsátásnak az ítélettel meghatározott legkorábbi időpontját akár évtizedekkel meghaladóan, akár haláláig is ténylegesen a fegyházban tölti az életét. Ez azonban alkotmányos szempontból egy merőben más jogi helyzet, mint az előre kimondottan ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés. Ha az ítélet vagy a jogszabály nem zárja ki a szabadulás lehetőségét, akkor az elítéltnak megmarad a reménye arra, hogy egy későbbi időpontban feltételes szabadságra bocsátják; az egyén szintjén csak a szabadulás reményének fenntartásával válhat értelmessé a szabadságvesztés-büntetés.

Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értéket véd és maga is értéket hordoz: a jogállami büntetőjogi elveket és garanciákat. A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja és egyúttal az egyéni jogok védelmének szabadságlevele is. A büntetőjog tilalmi és előírásai, különösen pedig a büntetések mind alapjogot vagy alkotmányosan védett jogot és értéket érintenek. A törvénnyel történő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás az alapja és alkotmányos értelme a büntetőjogi büntetés olyan magyarázatának, hogy az végső eszköz a jogkövetkezmények között.¹¹ Arányos, céljának megfelelő büntetést a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárása nélkül is ki lehet szabni, ennek ellenkezője a büntető anyagi jog – alapvetően Beccaria klasszikus büntetési rendszert megalapozó gondolataiban gyökerező – alkotmányos elveivel nem támasztható alá.

A meghozandó határozat újabb mérföldköve lehet a hazai büntetőjoggal kapcsolatos alkotmánybírósági gyakorlatnak, és az új Btk. kodifikációja során is irányt mutathat a halálbüntetés megszüntetésével lefejezett büntetéskiszabási rendszer eszköztárának reformjához, hosszú távon pedig akár a „luzitán életfogytiglan” felé történő első lépés is lehet.

Az Alkotmánybíróság eddigi büntetőjogi tárgyú határozataiban egyértelművé tette, hogy soha nem enged a közvélemény nyomásának: kizárólag az alkotmány alapján dönt. Nyilvánvalóan a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kérdésében sem lesz könnyű határozni, de mivel az Alkotmánybíróság nem a társadalom előtt keresi a népszerűséget, hanem szigorúan a jogrendszer összhangját és alkotmányosságát hivatott biztosítani, a határozat kizárólag alkotmányjogi érveken nyugodhat, ezért reményeim szerint mindenki számára meggyőző lesz.

JEGYZETEK

1. Már az 1993. évi XVII. törvény lehetőséget teremtett a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására, de csak az ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében.
2. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 86–87.
3. 723/B/1991/6. AB határozat, ABH 1991, 632; 31/1997. (V. 16.) AB határozat, ABH 1997, 154; 63/1997. (XII. 11.) AB határozat, ABH 1997, 365; 5/1999. (III. 31.) AB határozat, ABH 1999, 75, 85–86; 41/2003. (VII. 2.) AB határozat, ABH 2003, 430.
4. 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265.
5. Vörös Imre alkotmánybíró párhuzamos indokolása a 56/1995. (IX. 15.) AB határozathoz.
6. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.
7. BVerfGE 45, 187.
8. 39/1991. (VII. 3.) AB határozat, ABH 1991, 164.
9. Az indítvány és annak 2004. október 29. napján kelt kiegészítése a szoros tartalmi összefüggés és az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata alapján kiterjed a Btk. 47/A. § (1) bekezdés II. fordulata és a Btk. 47/C. § (2) bekezdés első mondata megsemmisítésére irányuló kérelemre és a már jogerősen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés alkalmazásával lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatának elrendelésére irányuló kérelemre túl a Be. 355. § „illetőleg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását” szövegrészének, valamint a Bv. 28/A. § (2) bekezdés c) pontjának „vagy a bíróság határozata folytán” szövegrésze, illetve a szabadságvesztés kezdő és utolsó napjának megállapításáról szóló 17/1997. (V. 9.) IM-rendelet 7/C. § (2) bekezdésének mint alkotmányellenesség miatt funkciójukat veszített jogszabályok megsemmisítésére is.
10. BH 2004. 265.
11. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77.
12. Például a 18/2004. (V. 25.) AB határozatban.